

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1112268/8

בבית הדין הרבני באר שבע

לפני כבוד הדיין:

הרב אברהם צבי גאופטמן

המבקש: פלוני

המבקשת: פלונית

הנדון: בדיקת מסוגלותה של אשה לקבל גיטה

פסק דין (נימוקים)

א. בירור העובדות

עומד בפנינו מקרה עגום בו אנו נדרשים לברר כשירותה של אשה לקבל גיטה. המדובר באשה אשר עברה לפני מספר שנים אירוע של קריסת מערכות לאחר לידה מורכבת. בעקבות האירוע נגרם לאישה נזק גופני ונפשי חמור. כיום, גם לאחר הליך שיקומי ארוך, מצבה הגופני והנפשי אינו מאפשר לה להתנהל בכוחות עצמה. אביה מונה לה כאפוטרופוס, היא מתניידת באמצעות כסא גלגלים ומוצמדת לה עובדת זרה אשר דואגת לכל צרכיה. האשה פנתה לבית הדין באמצעות אביה בבקשה להתגרש מבעלה, אשר אינו מצוי עמה בקשר מזה מספר שנים. הבעל ניאות לתת גט לאשתו, אך בפני ביה"ד עומדת השאלה האם האשה מבינה את משמעות הגירושין וכשירה לקבל את הגט.

לשם כך קיים ביה"ד שני דיונים בהם נבדקה כשירותה של האשה לקבל גיטה, זאת על ידי מספר שאלות שהופנו אליה, באמצעותן ניסה ביה"ד להתחקות אחר יכולת הבנתה.

האשה הופיעה בפני ביה"ד ולשאלת ביה"ד אם רוצה להתגרש, ענתה: כן.

נציין כי תשובותיה של האשה היו קצרות, בנות מילה אחת, וניכר היה כי היא מצויה במצב מרוגש ואף מפוחד קמעה. מידי פעם היתה פורצת בככי קל. ביה"ד השתדל בכל יכולתו להתאים את אופי הדיון למצבה המורכב ואכן ניכר היה כי אט אט עלה בידה להשתחרר מהלחץ שהיתה נתונה בו.

המטרה העיקרית של השאלות היתה כדי לבחון האם היא מבינה את משמעות הגירושין, וכן האם היא יודעת לשמור גיטה, וכפי שנברר לקמן.

בתחילה ניסה ביה"ד לבחון האם האשה מבינה את משמעות הגירושין.

ביה"ד: מה יש לאשה נשואה שאין לאשה גרושה? האשה: בעל.

אם תקבלי גט, אז לא יהיה לך בעל? לא.

למה אינך רוצה את בעלך? לא עונה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביה"ד מראה לאשה גט ומסביר שכותבים בו לשון גירושין עם השמות.

איך קוראים לבעלך? האשה עונה.

ביה"ד מסביר שבגט כותבים את שמות האיש והאשה, ושואל את האשה לשמה. האשה עונה.

כשהאשה מקבלת את הגט, מה היא נהיית? גרושה.

ומה הבעל והאשה יכולים לעשות אחרי קבלת הגט? להתחתן.

לאחר מכן, ניסה ביה"ד לבחון אם האישה עונה על ההגדרה ההלכתית של "יודעת לשמור גיטה" (כפי שנבאר לקמן).

ביה"ד: אם תקבלי גט, תרצי לשמור אותו? האשה: כן.

איפה תרצי לשמור אותו? אמא.

למה חשוב לך לשמור על הגט? לא יודעת.

האבא מראה לה את כתובתה ושואל: מי שומר לך על הכתובה? אבא.

ביה"ד שואל את אבי האשה האם יש דברים שהאשה מבקשת שישמרו לה. האב מצייין כי לפני כשנה שאלה אותו אם הוא שומר לה על הטבעת שלה.

גם העובדת הזרה מציינת שלעיתים כשמביאים לה אוכל, היא מבקשת שיביאו מאוחר יותר.

ביה"ד מראה לאשה אגוז ואבן הדומה בצורתה לאגוז. האשה מתבוננת.

הדיין מצביע על האבן, ושואל: מה זה? האשה עונה: אבן.

כדאי לשמור את זה? האשה מנידה בראשה לשלילה.

מה לעשות עם זה? לזרוק.

הדיין מראה אגוז. מה זה? אין תגובה. איך קוראים לזה? אין תגובה.

לזרוק? מנידה בראשה לשלילה.

לשמור? מהנהנת בראשה לחיוב.

לבקשת ביה"ד, הוצגו בפנינו מספר תצהירים מהגורמים המטפלים. הרופא המטפל דיווח כי המטופלת סובלת מחוסרים נוירולוגיים וקוגניטיביים, אך כיום מסוגלת לנהל שיחה עם יכולת הבנה טובה יותר של הסביבה. דיווח דומה התקבל מרופא המשפחה. האחות המטפלת דיווחה כי היא מדברת עמה על כל נושא, ולטענתה, המטופלת מבינה הכל באופן מלא.

התקבל מכתב נוסף מידיד המשפחה, בו הוא מצייין כי משיחות שקיים עם האשה התרשם כי היא מבינה את ההשלכות של מתן גט על מעמדה האישי והמשפטי, שבקבלתה אותו ניתק הקשר האישותי והחיים המשותפים בינו לבינה. ואין צריך לומר שהיא מבינה בחשיבותם של חפצים ומבחינה ביניהם, ורמת הבנתה בתחום זה ראויה ומספיקה כדי להבחין בין גיטה לדבר אחר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. גירושי שוטה

השאלה היסודית הנצבת בפנינו במקרה מורכב זה, היא מסוגלותה של האשה לקבל גט מבעלה. לשם כך עלינו לברר מהי הרמה השכלית וההתנהגותית הנדרשת מאישה כדי שתהא כשירה לקבל גיטה.

התייחסות לנדון זה מצינו במשנה **ביבמות** (ק"ב, ע"ב). לדברי המשנה, פקח שנשא פקחת ולאחר מכן נשתתה האשה, אינו יכול להוציאה בגט.

מבאר הגמרא (שם, ק"ג, ע"ב):

"א"ר יצחק: דבר תורה שוטה מתגרשת, מידי דהוה אפקחת בעל כרחה, ומה טעם אמרו אינה מגורשת? שלא ינהגו בה מנהג הפקר. היכי דמי? אילימא דיודעת לשמור גיטה ויודעת לשמור עצמה, מי נהגי בה מנהג הפקר? אלא דאין יודעת לשמור לא גיטה ולא עצמה, דבר תורה שוטה מתגרשת? והא אמר דבי רבי ינאי: ונתן בידה – מי שיש לה יד לגרש עצמה, יצתה זו שאין לה יד לגרש עצמה. ותנא דבי רבי ישמעאל: ושלחה מביתו – מי שמשלחה ואינה חוזרת, יצתה זו שמשלחה וחוזרת. לא צריכא, דיודעת לשמור גיטה ואינה יודעת לשמור עצמה, דבר תורה שוטה מתגרשת – דהא יודעת לשמור גיטה, ואמור רבנן לא ליפקא, שלא ינהגו בה מנהג הפקר."

המורם מכאן הוא שמדין תורה השוטה מתגרשת, כשם שפקחת מתגרשת בעל כרחה ואין צורך בדעתה, אלא שמצינו שלושה תנאים הנדרשים ממנה, שניים מהתורה (אא"כ נאמר שהלימוד מ"ושלחה מביתו" הינו אסמכתא בעלמא) ואחד מדרבנן:

א. **יודעת לשמור גיטה** – נלמד מ"ונתן בידה" – מי שיש לה יד לגרש עצמה, יצתה זו שאין לה יד לגרש עצמה.

ב. **משלחה ואינה חוזרת** – נלמד מ"ושלחה מביתו."

ג. **יודעת לשמור עצמה** – מדרבנן, כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר.

גם בירושלמי (יבמות פ"ד ה"א) הוזכרו התנאים הנדרשים כדי שהאישה תהיה כשירה לקבל גיטה, אם כי באופן שונה מעט מהמובא בבבלי, וז"ל **התוספות** (ד"ה יצתה, שם) בהביאו דברי הירושלמי:

"נשתטית לא יוציא דבי ר' ינאי אמרי מפני גרירה, הכי פירושו: שנגררת אחר כל אחד ונוהגין בה מנהג הפקר, ר' זירא ור' מנא תרוייהו אמרי שאין יכולה לשמור את גיטה."

אם כן, בעוד שבבבלי הובאו דברי רבי ינאי, לפיהם תנאי לקבלת הגט הוא שתהא יודעת לשמור גיטה, נוקט הירושלמי בשמו כי שוטה אינה מתגרשת מפני "גרירה", או כלשון המובאת בבבלי: "שאינה יודעת לשמור עצמה". לעומת זאת, רבי זירא ורבי מנא סוברים שהשוטה אינה מתגרשת מפני שאינה יודעת לשמור גיטה [ועיין בתוספות שם, שכתבו שיש מפרשים דגרירה דקאמר בירושלמי היינו משלחה וחוזרת, ויכולה לשמור גיטה היינו שיש לה יד לשמור גיטה].

הירושלמי מביא כי קיימים שלושה הבדלים להלכה בין הטעמים השונים, וז"ל **התוס'** (שם):

"רבי נחמיה בשם ר' יהודה אמר תלתא מילי איכא בינייהו: עבר וגירש מ"ד מפני גרירה מותר, כיון דליכא אלא איסור דרבנן שלא ינהגו בה הפקר. אם עבר וגירש ה"ז גט, למ"ד לפי שאינה יכולה לשמור את גיטה אסור פ"י

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מדאורייתא אין הגט גט. ועוד איכא בינייהו יש לה אב ופעמים שוטה ופעמים חלומה, מ"ד מפני גרירה אסור, שאין האב יכול לשומרה מן ההפקר, וכן בעתים שהיא שוטה אין נזהרת מן ההפקר, אבל למ"ד שאינה יכולה לשמור את גיטה יש לה אב יכול לשמור את גיטה, וכן פעמים חלומה יש לה עתים יכולה לשמור את גיטה."

כלומר, שלוש הנפקא-מינות הן:

א. אם עבר וגירש את אשתו השוטה – למאן דאמר גרירה, כיון שהוא רק איסור מדרבנן, הגירושין חלים, משא"כ למ"ד שאינה יכולה לשמור גיטה, שהדבר לעיכובא מהתורה.

ב. יש לשוטה אב – למאן דאמר גרירה אינה מגורשת, מפני שהאב אינו יכול לשומרה שלא ינהגו בה מנהג הפקר, ואילו למאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה, מגורשת, מפני שאביה יכול לשמור הגט.

ג. עתים חלומה עתים שוטה – למאן דאמר גרירה אינה מגורשת, מפני שבזמן שהיא שוטה, נוהגים בה מנהג הפקר, ואילו למאן דאמר שאינה יכולה לשמור גיטה מגורשת, מפני ששומרת גיטה בזמן חלימותה.

כדי לבחון האם האשה הנצבת בפנינו אכן עומדת בשלשת התנאים שהוזכרו לעיל, ננסה להעמיק קמעא בכל אחד מתנאים אלו.

ג. יודעת לשמור גיטה

הצורך ביכולתה של האישה לשמור את גיטה כתנאי לחלות הגירושין, מוזכר במשנה בגיטין (סד ע"ב), וז"ל:

"נערה המאורסה, היא ואביה מקבלין את גיטה. אמר רבי יהודה: אין שתי ידים זוכות כאחת, אלא אביה מקבל את גיטה בלבד. וכל שאינה יכולה לשמור את גיטה, אינה יכולה להתגרש."

ועיין בתוספות רי"ד (שם) שביאר את הסיפא של המשנה, וכתב:

"וכל שאינה יכולה לשמור גיטה אינה יכולה להתגרש. פירוש: לאו ארישא קאי דיש לה אב, אלא מילתא באנפי נפשה היא שאע"פ שאין לה אב, אם אינה יודעת לשמור גיטה אינה יכולה להתגרש, דאע"ג דלא בעינן דעת אשה בגט, יד מיהא בעינן, ואם אינה יודעת לשמור את גיטה לא חשיבא ידה יד, אבל משעה שהיא יודעת לשמור את גיטה שתהא ידה חשובה יד היא מתגרשת בקבלתה אם אין לה אב, ואף על פי שקיבל אביה קידושיה שהן קידושי תורה, ואף על פי שאין לה דעת, דלא בעינן דעת אשה בגט כי אם שתהא ידה חשובה יד שתדע להבחין."

כלומר, הצורך ביודעת לשמור גיטה, אינו מצד ה"דעת" שבמעשה הגירושין, שהרי האישה מתגרשת אף שלא מדעתה, אלא מצד "ידה", דהיינו "גדרי הקנין" הנדרשים בקבלת הגט. כאשר האשה יודעת לשמור גיטה, כלומר יודעת להבחין – יש לה יד לענין קבלת גיטה, ואילו אם אינה יודעת לשמור גיטה – אין לה יד לענין קבלת גיטה.

לגבי הנדרש מהמתגרשת כדי שתוגדר כמי שיכולה לשמור את גיטה, ויש לה יד לקבל

גיטה, מצינו בגמרא (שם):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ואיזו היא קטנה יודעת לשמור את גיטה? כל שמשמרת גיטה ודבר אחר. מאי קאמר? [...] אמר רבא, ג' מדות בקטן: צרור וזרקו, אגוז ונוטלו – זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים, וכנגדן בקטנה – מתקדשת למיאון. הפעוטות – מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, וכנגדן בקטנה – מתגרשת בקידושי אביה. הגיעו לעונת נדרים – נדריהן נדר והקדשן הקדש, וכנגדן בקטנה – חולצת. ולמכור בנכסי אביו, עד שיהא בן עשרים."

לפי גירסה זאת, המובאת ברש"י וברא"ש (וכן דעת התוס', סד, ע"ב ד"ה כל), קטנה יכולה לקבל גיטה כאשר תגיע לעונת הפעוטות, דהיינו בגילאים שש עד שמונה, כל אחת לפי חריפותה. בשלב זה היא נחשבת כיודעת לשמור גיטה.

אולם ברי"ף מצינו גירסה מעט שונה, לפיה:

"אמר רבא שלש מדות בקטן צרור וזרקו אגוז ונטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים, וכנגדו בקטנה מתגרשת בקידושי אביה."

כך גם גרס הרשב"א, וכך נראה מדברי התוספות רי"ד. ועיין בבית יוסף (קמא, ו) שכתב כן אף בדעת הרמב"ם (פ"ב, הי"ט).

לדבריהם יוצא כי המקבלת אגוז ונוטלתו, צרור וזרקתו, נחשבת כמי שיודעת לשמור גיטה, אף שטרם הגיעה לעונת הפעוטות.

השולחן ערוך (קמא, ו) הביא את שתי השיטות הנ"ל, אך סתם כגירסת הרי"ף:

"קדשה אביה כשהיא קטנה, ומת, או שנשאת, אם מבחנת בין גיטה לדבר אחר, דהיינו שנותנים לה צרור וזרקו, אגוז ונוטלו, ויש אומרים דהיינו משתגיע לעונת הפעוטות [...] מתגרשת על ידי עצמה. ואם אינה מבחנת, וגירשה ע"י עצמה, אינה מגורשת."

ועיין בדברי המהרשד"ם (אבן העזר לט).

[ובפס"ד ביה"ד הרבני האזורי נתניה, תיק מספר 248769/3, כתב הגר"י בן מנחם שליט"א לבאר כי הנפקא מינה בין השיטות היא רמת ההבנה הנדרשת מאישה כדי שתוכל לקבל גיטה. לדעת הרי"ף די בכך שתבין את ייחודיותו של הגט, שתדע שהגט מיוחד משאר חפצים ומבדיל בינה לבין בעלה, גם אם אינה מבינה עד תום את משמעות הגירושין, הכריתות וההבדלה. אך לדעת רש"י בעינין שתבין גם את משמעות הגירושין עצמן, היינו שבגט זה הובדלה מבעלה ואינה יכולה לשוב אליו, עיי"ש].

ובכן, הגמרא עסקה בקטנה הראויה לקבל גיטה, עתה עלינו לדון מתי גדולה הנחשבת כשוטה, יכולה לקבל גיטה. וז"ל השולחן ערוך (קט, ו):

"יכול לגרשה בלא דעתה [...] לפיכך קטנה מתגרשת אף על פי שאין בה דעת גמורה, אפילו אם קבל אביה קדושיה שהם דאורייתא, או חרשת שנתקדשה כשהיתה פקחת, ונתחרשה. אבל אם נשתטית, ואינה יודעת לשמור עצמה, אינו מוציאה עד שתבריא, שלא ינהגו בה מנהג הפקר [...] ואם גירשה, מגורשת והוא שתהיה יודעת לשמור גיטה."

מכך שהמחבר סתם דבריו ולא פירש מהו שיעור יודעת לשמור גיטה בשוטה, דייק הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ד, סימן מה), וז"ל:

"אכן זה ברור שהרמב"ם בפ"י מה"ג שסתם דבריו בשוטה ולא ביאר כי אם אינה יכולה לשמור את גיטה אינה מגורשת וסמך על מש"כ בפרק ב' לענין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קטנה, וכן בשו"ע (סי' קי"ט) שלא פ"י מהו יכולה לשמור את גיטה סמך על מש"כ בסי' קמ"א בקטנה, מבואר דשיעור זה הוא כמו בקטנה, ושם המחמירים ס"ל דוקא שתגיע לעונת הפעוטות, ודעת הפעוטות למדנו ממש"כ הרמב"ם (ה' מכירה פכ"ט ה"ו) שיהא יודע בטיב משא ומתן אז מקחו מקח וממכרו ממכר במטלטלין וא"כ ידענו מהו יודע לשמור את גיטה אם הוא בדעת משא ומתן.

לדעתו השיעור הזה ליודעת לשמור גיטה דקטנה, דהיינו מצב מקביל לעונת הפעוטות, והוא ידיעה בטיב משא ומתן. כך גם נראה מדברי המגיד משנה פ"י מהלכות גירושין הכ"ג, עיי"ש.

אולם עיין בשו"ת מהרש"ל (סימן סה) שהביא מחלוקת ראשונים בין רבינו שמחה לראבי"ה (הוזכרו דבריהם אף בחלקת מחוקק קיט, סק"ג ובב"ש שם, סק"ט).

לדעת רבינו שמחה, די בהבחנה בין צרור לאגוז, כדי שהשוטה תחשב ככשירה לקבלת גיטה, די ש להקל יותר בשוטה שהגיע לכלל שנותיה מאשר בקטנה, וז"ל:

"נראין הדברים דלעניין שמירה גיטה דשוטה לא בעינן דעתא צילותא כולי האי כמו בקטנה המתגרשת בקידושי אביה משום דזו הגיעה לכלל שנותיה ונראה גדולה שיש לה דעת פעוטות הרי היא כפיקחת לכל דבריה אפילו לקבל קידושיה תולה, והכי מוכיח בפ' מי שמת (קנ"ה) הגדול בן עשרים אפילו אינו יודע בטיב משא ומתן כו', הילכך יודעת לשמור את גיטה דשוטה מסתבר דסגי אפי' בצרור וזרקו ולכל היותר באם נבחנו' בין חפץ לחפץ בשעה שמחזירתן ואם יודעת זו ובקאה בשמירה כזו אכתי לא ידענא במה יש להבחין אם יודעת לשמור עצמה דמדרבנן אינה מתגרשת."

(ועיין בערוך לנר יבמות (שם), ד"ה בגמרא דבר תורה שוטה מתגרשת).

לעומתו, הראבי"ה סובר כי ראוי להחמיר יותר בשוטה מאשר בקטנה, מפני שקטנה תגיע בסופו של דבר לכלל דעת, משא"כ שוטה, וז"ל:

"אבל גדולה שאינה יודעת בשיעור פעוטות איכא למימר דגריעה מקטנה טפי דאתא לכלל דעת."

אמנם עיין בספר "משפטי הדעת" לגרמ"מ פרבשטיין שליט"א שהביא בשם ה"שדי חמד" (מערכת אישות סי' ב אות ז) שלא באו הראבי"ה ורבינו אפרים להבדיל בין השוטה לקטנה אלא שטענו על רבינו שמחה כי אם נבוא להבדיל הרי יש מקום לדרוש מן הגדולה השוטה שיעור דעת יותר מאשר בקטנה, אבל באמת אין להבדיל ביניהן ושיעורן שווה (ועי' שם שבשו"ת "מים חיים" לא כתב כן).

והנה בביאור הגדר של "צרור וזורקו אגוז ונוטלו", יש לדקדק האם יכולת ההבחנה הנדרשת, היא בין שני חפצים דומים, כ"צרור ואגוז", דהיינו אבן הדומה בצורתה באופן יחסי לאגוז (יתכן ומדובר אף ביכולת הבחנה דקה יותר, שלא להסתכל בקנקן אלא במה שבתוכו ולהבחין שלאגוז יש תוך, בניגוד לאבן), וכן הבחנה בין גט לשטר אחר. או שמא "צרור ואגוז" נאמרו לאו דוקא, אלא הכוונה ליכולת הבחנה בין חפץ שראוי לשומרו לבין חפץ שראוי להשליכו, ועיין בענין זה בשו"ת מהר"י בן לב (ח"ב סימן ד) ובשו"ת שמחת כהן (אבן העזר נד), ואכמ"ל.

מכל מקום, נמצאנו למדים מדברי הגמרא ש"יודעת לשמור גיטה", אינה יכולת שמירה פיזית, אלא יכולת הבחנה בין הגט לבין חפץ אחר. כתוצאה מיכולת הבחנה זו, היא מבינה שגט הוא חפץ שראוי לשומרו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך גם נראה מדברי הרמב"ן (מלחמת ה' שם, דף ל ע"ב מדפי הרי"ף):

"ואף על פי ששנינו כל שאינה יכולה לשמור את גיטה כשם ששנינו שאינה יכולה לשמור קדושיה הרי פירשו בברייתא שאינה צריכה שתהא יודעת לשמור את גיטה שמירה מעולה אלא כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר."

דהיינו אין צורך בשמירה מעולה, אלא ביכולת הבחנה.

דקדק בדבר התפארת יעקב (גיטין, שם), וז"ל:

"בגמרא כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר. לכאורה משמע דלמסקנא לא תליא בשמירה כלל, וזה תימה שיאמרו בברייתא מעיקרא שמירה ולומר על זה איזהו, ענין אחר לגמרי, ונראה לי דהכוונה שכל שמבחנת שזה הוא גיטה סגי בכך, דממילא לא תאבדנו בידיים ותתן לאחר לשמרו אם היא אינה יודעת לשמור, אבל אי אינה מבחנת כלל תיכף תשליכנו לאיבוד ותשרפנו, אבל לא בעינן שתהא היא עצמה ראויה לשמרו שלא יאבד."

לדבריו, השמירה היא תוצאתה של ההבחנה, שמאחר שהמתגרשת מבחינה בכך שזהו גיטה, ממילא לא תאבדנו, ואם היא אינה יודעת לשמור, תתנו לאחר שישמרנו [משמע מדבריו שצריך גם קצת שמירה בפועל, בין על ידה בין ע"י אחר].

הן אמנם, כבר כתב הט"ז (ק"ט, יב) כי איננו בקיאים בבדיקה אם האשה יודעת לשמור גיטה, וז"ל:

"...אבל להתיר לו ליתן לה גט אפילו אם מותר מצד הדין כיון דיודעת לשמור גיטה ודאי אין לנו היתר זה כיון דיש סרך איסור דאורייתא באינה יודעת זה אין אנו בקיאים כ"כ לדעת מתי נקראת שימור לגיטה."

אך עיין בשו"ת אחיעזר (ח"ג סימן יז) שדחה דבריו, וכתב:

"והט"ז בסי' קי"ט מסתפק וחושש להחמיר כיון דאינה יודעת לשמור את גיטה, דאין אנו בקיאים כ"כ לדעת מתי נקראת שימור לגיטה, ובס' עטרת חכמים סי' י"ז כתב ע"ד הט"ז שהוא יחיד בדבר הזה, ובשו"ת רש"ל מבואר שלא כדבריו, וכן מסתימת השו"ע, ובפרט שבאמת נפלא למה נאמר שאין אנו בקיאים בבדיקה זו."

מכל מקום נראה לחלק בין מי שמוגדרת כשוטה, דאז קשה להבחין אם יודעת לשמור גיטה, לבין מי שכלל לא ראינו בה סימני שוטה, וכפי שנרחיב לקמן. וכעין זה מצאתי בשרידי אש (ח"א סימן סב, ח), משפטיך ליעקב (ח"ג, סימן לט), ובפס"ד ביה"ד הרבני האזורי נתניה, תיק מספר 248769/3.

והנה בנדון דידן נראה כי האשה עונה על הגדרת "יודעת לשמור גיטה", בין אם משמעותה הינה יכולת הבחנה בין צרור ואגוז (כשיטת הרי"ף, הרמב"ם עפ"י הב"י, הרשב"א, התוספות ר"ד וכסתימת השולחן ערוך), ובין אם משמעותה הינה הגעה ל"עונת הפעוטות", דהיינו הבנה במשא ומתן (כשיטת רש"י, תוס' והרא"ש וכיש אומרים שבשו"ע).

לגבי ההבחנה בין צרור ואגוז, נוכחנו לראות בבירור כי למרות האשה לא ידעה להגדיר את האגוז בשמו, אך כאשר נשאלה אם יש לשומרו, ענתה בחיוב, בעוד שביחס לצרור אמרה כי יש לזורקו. גם מדבריהם של אביה ושל העובדת הזרה המטפלת בה למדנו כי ישנם חפצים אותם היא מבינה שיש לשמור. התרשמות זאת מצטרפת כמוכח לנתונים העולים מחוות הדעת הרפואית שהונחה בפנינו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יתירה מכך, גם אם נסבור כשיטות לפיהן יודעת לשמור גיטה היינו הבנה בטיב משא ומתן, עדיין נראה שהאשה כשירה לקבל גיטה, וכפי שעולה מדברי אביה אשר ציין בפנינו שכאשר נסעה לקניות ביחד עם העובדת הזרה, טענה בתו כי הכסף שנתן לה אינו מספיק בשביל צרכיה. מכל מקום, גם אם נאמר שעדיין אין בכך כדי להראות בבירור שהאשה יודעת בטיב מו"מ, כבר הבאנו לעיל את דעתו של רבינו שמחה, לפיה יש להקל יותר במי שהגיעה לכלל שנותיה מאשר בקטנה, ולהסתפק בהבחנה שבין צרור ואגוז.

ד. משלחה ואינה חוזרת

גדר נוסף שמצינו כתנאי לאפשרות לקבל גט, הוא "משלחה ואינה חוזרת", וכדמצינו בגמרא ביבמות (שם):

"תנא דבי רבי ישמעאל: ושלחה מביתו – מי שמשלחה ואינה חוזרת, יצתה זו שמשלחה וחוזרת."

אמנם כאן המקום להעיר כי מכך שהפוסקים לא הזכירו את גדר "משלחה ואינה חוזרת" כתנאי בקבלת גיטה, אלא ציינו בעיקר את גדר "יודעת לשמור גיטה" (עייין למשל שולחן ערוך אה"ע קיט, ו), משמע שהדברים זהים, לפחות מצד רמת ההבנה, ועיין במשפטיך ליעקב (ח"ג, לה) שדייק ממהלך הגמרא ביבמות כי החיסרון של "משלחה וחוזרת" הוא רק על הצד שאינה יודעת לשמור גיטה, אבל אם יודעת לשמור גיטה הרי היא אינה בבחינת משלחה וחוזרת.

והדברים מפורשים בראבי"ה (סימן תתקכ"א), וז"ל:

"דלא בעינן דעתה בגיטה אלא דעת שמירה, דמי שיש לה דעת שמירה יודעת להבין כשאומרים לה אל תחזרי לבית פלוני עוד."

וכן מדויק מלשונו של החתם סופר (חלק ד, אבן העזר ב) שכתב:

"אבל אשה שנשתטת דמן התורה מתגרשת אם יכולים לשמור גיטה, דאז משלחה ואינה חוזרת, כמבואר ביבמות קי"ג ע"ב."

מכל מקום, במקום בו אנו רואים שמשלחה וחוזרת, הרי זה חסרון בגט מהתורה.

צריך ביאור מהו גדר משלחה ואינה חוזרת. האם הכוונה שכדי שמעשה הגירושין יחול יש צורך בהבנה של האישה במהות מעשה הגירושין, שעניינו ניתוק מבעלה. או שמא ה"משלחה ואינה חוזרת" בא להגדיר את מעשה השילוחין של הבעל, שיהיה מעשה בר תוקף של שילוח, אף אם אין הדבר נובע מהכנתה של המשולחת.

נפקא מינה תהיה במי שאינה מסוגלת מסיבה צדדית לחזור לבעלה, כגון בנדו"ד שמוגבלותה הפיזית והמנטלית של האישה אינה מאפשרת לה לחזור לבעלה, גם לו היתה חפצה בכך. האם נחשב הדבר כמשלחה ואינה חוזרת, או שמא אין די בכך, וצריך לחקור האם יש לה הבנה במהות מעשה הגירושין.

התבוננות בלשונו של רש"י ביבמות (שם) מלמדת שה"אינה חוזרת", צריך שיהיה מתוך הבנה של האישה במהות מעשה הגירושין, דז"ל:

"שמשלחה מביתו וחוזרת – שכן מנהג השוטים שאין בושיין."

הבנתה של האישה במהות מעשה הגירושין, מביאה אותה לידי בוושה המונעת אותה מלחזור אל מי שגירשה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כך גם נראה לכאורה מדברי המהר"י בן לב (ח"ב סימן ד), שמעלה אפשרות, לפיה יש זהות בין "משלחה ואינה חוזרת", לבין "מבחנת בין גיטה לדבר אחר", וז"ל:

"אפשר לומר נמי דמאי דקאמר כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר היינו דמשלחה ואינה חוזרת ומבחנת ויודעת שבגט היא מתגרשת מבעלה."

כלומר אי חזרתה נובע מההבחנה שבאמצעות הגט היא מתגרשת, דהיינו הבנה במהות הפירוד הנוצר מכח מעשה הגירושין.

אמנם נראה שהדברים תלויים במחלוקת בין רש"י לר"ת. לדעת רש"י (גיטין סד ע"ב), כל שאינה יכולה לשמור גיטה, אינה מתגרשת אף ע"י קבלת אביה. אמנם התוס' (שם, ד"ה וכל, וכן ביבמות שם, ד"ה יצתה) כתבו בשם ר"ת דכיון שיש לה אב הרי יש לה יד, ומתגרשת בקבלת אביה. ומחדשים התוס' שגם לטעם ד"משלחה ואינה חוזרת", מהני הא דיש לה אב, שהרי אביה שומרה מלחזור.

לכאורה דעתם של התוס' היא ש"משלחה ואינה חוזרת" אינו דין בהבנה של האישה במהות הגירושין, לכן גם אם אי חזרתה של האישה לבית גרושה נובעת מהתערבותו של גורם חיצוני, כגון אביה השומרה מלחזור, די בכך. אמנם לדעת רש"י, יש צורך בהבנה שלה במשמעות הגירושין.

ה. אמירת "הא גיטך" מדין "משלחה ואינה חוזרת"

הלכה נוספת שניתן להאיר דרכה על גדר "משלחה ואינה חוזרת", נלמדת מהמשנה בגיטין (עפ"א), וז"ל:

"אמר לה כנסי שטר חוב זה, או שמצאתו מאחוריו, קוראה והרי הוא גיטה – אינו גט, עד שיאמר לה הא גיטיך. נתן בידה והיא ישנה, ניעורה, קוראה והרי הוא גיטה – אינו גט, עד שיאמר לה הא גיטיך."

התוספות על המשנה (שם) למדו כי הצורך באמירת "הא גיטך" נובע מדין "משלחה ואינה חוזרת", וז"ל:

"ר"י היה מצריך לנותן גט לאשתו לומר הי גיטיך וגם הרי את מותרת לכל אדם [...] אף על פי דהאשה מתגרשת בעל כרחיה, מכל מקום צריך לומר לה הי גיטיך והרי את מותרת לכל אדם שתדע שהיא מגורשת ולא תהא חוזרת, דבעינן שיהא משלחה ואינה חוזרת."

כלומר, אמירת הבעל "הא גיטך" נצרכת כדי שהאישה תדע שהיא מתגרשת בגט זה, על מנת שיהא הבעל משלחה ואינה חוזרת. מורם מדבריהם כי גדר "משלחה ואינה חוזרת" מצריך הבנה של האישה במעשה הגירושין.

אמנם מדבריהם של ראשונים אחרים עולה כי אמירת "הא גיטך" אינה מצד ידיעת האישה. עיין למשל בדברי הרשב"א (שם) שכתב בביאור המשנה כי כאשר אומר לה כנסי שטר חוב זה, נראה הדבר שביטל את הנתינה שלא תהא כנתינת גט, ולכן צריך לומר לה "הא גיטך". הוסיף הרשב"א וביאר כי גם בנותן לה הגט סתם, בלי לומר "כנסי שטר חוב זה", אינו גט, אלא כ"עסקין באותו ענין. ולאחר שדן בדעת הרמב"ם והראב"ד, מסיק הרשב"א:

"לעולם דעת בעינן אבל דעתה דוקא לא בעינן אלא או דעתה או דעת העדים, דטעמא משום דכתיב ספר כריתות ונתן בידה שיהא ניתן בידה לדעת שהוא ספר כריתותיה, ולא הקפיד הכתוב בידעתה דוקא, אלא כיון שנודע

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעדים הרי כאן דעת שהוא ניתן לה לכריתות, והיינו אמר לעדים ראו גט שאני נותן לה אף על פי שחזר ואמר לה כנסי שטר חוב זה דמגורשת, אבל כי לא אמר לה לא לה ולא לעדים ולא היו עסוקין באותו ענין אינה מגורשת, והיינו מתני' אמר לה כנסי שטר חוב זה ונתן לה סתם דאינה מגורשת דאין כאן דעת נתינת גרושין כלל, וישנה אף על פי שיש כאן דעת העדים דאינה מגורשת אין הענין משום דעת אלא לפי שאין לה יד כלל והרי זו כנשטית או שאינה יודעת לשמור את גיטה דאינה יכולה להתגרש."

עולה מדבריו שצריך גילוי דעת מהבעל שנותן את הגט לכריתות, אך אין צורך בדיעת האישה, אלא ידיעת העדים מספקת אף היא.

גם בעל המאור (שם, מ"ע"א בדפי הרי"ף) כתב כי אמירת "הא גיטך" אינה נצרכת מצד דעת האישה, אלא דווקא מצד הבעל, וז"ל:

"ואיכא דקשיא ליה הא דגרסי' בפ' הניזקין ובפ' חרש ביבמות אמר רבא מעדותו של ר"י בן גודגדא נלמוד אמר לעדים ראו גט זה שאני נותן לאשתי וחזר ואמר לה כנסי שט"ח זה הרי זו מגורשת לאו אמר ר"י לא בעינן דעתה ה"נ לא בעינן דעתה. ויש להשיב נהי דלא בעינן דעתה אבל בעינן שיוציא הבעל השלוחין בפיו לאחר כתיבת הגט בענין שיתכונן הדבר או לעדים או לאשה וכיון שפירש הדבר לעדים אין צריך דעת האשה בגירושין."

ועיין בשו"ת עונג יום טוב (סימן קסג) שביאר כי חלק ממעשה השילוחין של הבעל הוא הוצאת ענין הגירושין בפיו.

אפשר שביאור הדבר הינו עפ"י הספרי, המובא ברמב"ן וברשב"א (שם), וז"ל (כמובא ברשב"א):

"ונתן בידה ושלחה מביתו מכאן אמרו כתב גט לאשתו ואמר לה כנסי שטר חוב זה אינו גט."

משמע מהספרי שחלק ממעשה השילוח הוא אמירת הבעל: "הא גיטך", כפי שמצינו בקידושין גבי נתן הוא ואמרה היא, שאינה מקודשת, מפני שכתוב "כי יקח" – ולא שתיקח היא את עצמה. כך גם לגבי גירושין, צריך שיהא הבעל משלחה (עיין מנחת יהודה לגרמ"ל ליפקוביץ, זרעים, עניינים שונים, סימן ל).

להלכה, מצינו בשולחן ערוך (קלו, א – ה):

"המגרש צריך שיאמר כשיתן לה הגט: הרי זה גיטיך, וכיוצא בזה. ואם נתן בידה ולא אמר כלום, הרי זה גט פסול. הגה: ולכתחילה יאמר לה: הרי זה גיטיך (והתקבלי גיטך) (מרדכי פ' המגרש וב"י בשם הקונטרס) והרי את מגורשת ממני והרי את מותרת לכל אדם (שם ובטור) מעכשיו (ב"י בשם י"א) [...] במה דברים אמורים: בשלא היה מדבר עמה על עסקי גיטה. אבל אם היה מדבר עמה על עסקי גיטה, ונטל הגט ונתן בידה ולא אמר כלום, ה"ז גט [...] צריך שיתנו לה בתורת גרושין, אבל אם נתנו לה בתורת שהוא שטר חוב, אינה מגורשת א"כ יאמר אחר כך: הרי זה גיטך, או שיודיע כן לעדים בתחלה. [הגה] ובלבד שתדע האשה שנתגרשה בו, או שהעדים מגידים לה אח"כ (כ"כ התוספות פרק המגרש)."

חזינו אפוא שהרמ"א הוסיף כי על האישה לדעת שנתגרשה בו. העיר על כך הבית שמואל (סק"ג):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וכ"כ תוספות פרק המגרש דצריך שיאמר הוא או העדים בעת הנתונה דזאת גיטה [...] מיהו הרמב"ם והטור ס"ל דאין צריך שיאמרו העדים לה שהוא הגט, וכ"כ בעל המאור, ודי אם הבעל מוציא מפיו השילוחים ויאמר לה או להעדים, לכן לא כתבו שהעדים יגידו לה והסוגיא קמ"ל כשאמר לעדים שהוא הגט די. לפי"ז תוספות והרמב"ם שני דיעות הם, ולא ה"ל להרב רמ"א להביא בפשיטות דברי תוס' על דברי המחבר."

כלומר דברי הרמ"א הם רק לשיטת התוספות, ולא לדעת הרמב"ם והטור הסוברים שאין צורך בדיעת האישה.

גם בביאור הגר"א (שם, סק"י) העיר כן על דברי הרמ"א, וכתב:

"תוס' ע"ח ד"ה הנ"ל, אבל הרמב"ם לא סבירא ליה כן, כיון שמודיע לעדים א"צ דעתה כלל."

אמנם בערוך השולחן (קלו, ז) השיג על דברי הב"ש והגר"א. לדבריו, אין מחלוקת בין הרמב"ם לתוס', וודאי שגם אליבא דהרמב"ם צריכה לדעת לכל הפחות לאחר זמן שקיבלה גט, כדי שלא תחזור אליו, ואף אליבא דהתוס' אין צורך שתדע בשעת הנתונה דווקא (ועיין עוד בענין זה בספר "אבני משפט", יז, עמ' 78).

והנה בנדון דידן, אם נאמר כי ה"משלחה ואינה חוזרת" בא להגדיר את מעשה השילוחין של הבעל, שיהיה מעשה בר תוקף של שילוח, אף אם אין הדבר נובע מהבנתה של המשולחת, הרי שבמקרה העומד בפנינו, בו מוגבלותה הפיזית והמנטלית של האישה אינה מאפשרת לה לחזור לבעלה, שפיר קרינן בה "משלחה ואינה חוזרת". אמנם גם אם נאמר כי משמעות הדבר הוא הבנה של האשה במעשה השילוחין, הרי ביה"ד שאל וחקר את האשה כמה פעמים, וניכר היה שהבינה כי מעשה הגירושין יוצר פירוד בינה לבין בעלה, ועל כן עונה היא על הגדרת "משלחה ואינה חוזרת".

1. יודעת לשמור עצמה

הזכרנו לעיל כי קיים תנאי נוסף מדרבנן כדי שהאשה תוכל לקבל גיטה, הוא שתהא יודעת לשמור עצמה, או כלשון הירושלמי: "גרירה".

ולכאורה לא מצינו בהתנהגותה של האשה כל סימן שיש בו לחשוש לגרירה.

הן אמנם כבר מצינו בדברי רבינו שמחה, שאיננו בקיאים בבדיקת יכולתה לשמור עצמה, כמובא בספר אור זרוע (ח"א שאלות ותשובות סימן תשעה):

"דהאיך נדע שהיא יודעת לשמור עצמה כמו שכתבת הלא כבר מעשה בא לפני מורי רבינו שמחה בשוטה אחת והיתה יודעת לשמור גיטה. וכתב דלא ידענא במה יש להבחין אם יודעת לשמור עצמה."

אך עיין בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן רטו), שכתב:

"דכיון דאינו רק גזרה דרבנן שאין להחמיר בה כל כך, לכך הדבר תלוי בדיעתך וראות עיניך, אם הדברים נראין לך דליכא למיחש בהאי דוכתא דאתי לידי תקלה."

ואם כן, לא חשש לכך שאיננו בקיאים באופן הבדיקה. מכל מקום, חשוב לציין כי גם רבינו שמחה עוסק במי שהוחזקה כשוטה, ולכן אפשר שקשה לבודקה, משא"כ בנדו"ד, וכפי שנבאר לקמן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה בשו"ת שרידי אש (ח"א, סימן סב) ביאר את טעם התקנה בשני אופנים: או מצד שלא ינהגו בה מנהג הפקר על ידי כך ששמו של בעלה נקרא עליה (עפ"י המגיד משנה פ"י מהל' גירושין הכ"ג, ועיין שו"ת פנים מאירות ח"א סימן ד), או מצד מזונותיה, שכאשר היא תחת בעלה הוא יפרנסנה, ולא תמציא עצמה לזנות לצורך פרנסתה (עפ"י דעת הראב"ד והרמ"ה).

בנדון דידן בו הבעל ניתק את הקשר עם אשתו לפני מספר שנים, וממילא אינו זנה ומפרנסה, אזי לא שייך הנימוק השני.

גם הנימוק הראשון, אין לו שייכות לנדו"ד, בו מפאת מוגבלותה והטיפול הצמוד שהיא זוכה לו, אין כל חשש שמאן דהוא ינהג בה מנהג הפקר, וכדלהלן.

כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן קמז) כי יש להקל במקום בו קיימים בתי פקודות הממלכה שמושיבין שם החולים חסירי הדעת בבתיים מיוחדים לשמרם, דמאחר שיש השגחה של הממשלה, אין לחשוש לגרירה. עיי"ש היטב, ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן מב, קונטרס אורחות המשפטים פ"ב) שהביא דבריו.

וכן מצינו בשו"ת שרידי אש (שם) עפ"י דברי המהרש"ל, שכתב להתיר כאשר היא מצויה בבית חולים, או שנשמרת באמצעות קרובה, וז"ל:

"איברא דהיכא שיש עליה שמירה מעולה ע"י הקרובים או שהיא שמורה בבית החולים, כמ"ש כת"ר, יש מקום להתיר, שכן משמע מלשון מהרש"ל בתשובותיו (סי' ס"ה) שכתב: "ועוד אני אומר, אפילו היא לפעמים חלומה ממש ומתרצה לגט וכל קרוביה מסכימים לכך, אפ"ה אין לגרשה בלי רשות ביי"ד, שידעו באמיתת הדברים שיכולים לשמור אותה שלא ינהגו בה מנהג הפקר, אבל בלתי רצונם ועת שפויה שהיא חלומה ממש אין היתר בעיני". משמע, שאם הבי"ד יודעים שיש שמירה מעולה, אפשר להתיר עכ"פ בשעה שהיא חלומה.

ואף שמירושלמי גיטין (פ"ו ה"ב) משמע, שאפילו אם יש לה אב אסור למ"ד משום גרירא, התם אין האב יכול לשומרה מן ההפקר, וכמ"ש התוס' שם, או כמו שכתב הריטב"א בקידושין (מ"ג, ע"ב) לחלק בין קטנה לשוטה, דשוטה אינה נשמעת לאביה, עיין שם. משא"כ במקום שאנו רואים שיש כאן שמירה מעולה."

ובהמשך דבריו (אות יז), הסיק:

"הדרן לקמייתא, דבמקום שיש שמירה מעולה אין לחשוש לגרירה. ואף שכתב מהרי"ו דאין לחלק בתקנת חכמים משום לא פלוג, כנ"ל, כבר חלק עליו הט"ז והביא הרבה ראיות מש"ס דבמקום שחז"ל הזכירו טעם התקנה לא שייך למימר לא פלוג."

יוצא אפוא, שגם אם היה מקום לחשוש שהאשה הנצבת בפנינו אינה יודעת לשמור עצמה, הרי שבנדו"ד נחשבת היא כשמורה הן מצד סביבתה הקרובה והן מצד מוגבלותה הפיזית, קל וחומר כאשר לא ראינו בהתנהגותה של האשה איזשהו צד חשש לגרירה.

ז. הצורך בתנאים הנ"ל במי שאינה שוטה

והנה מלבד העובדה שהבדיקה שבית הדין ערך העלתה כי האישה הניצבת בפנינו יודעת לשמור גיטה, ואף אין בה חשש גרירה, יש מקום גדול לומר כי אף אם הדברים הללו לא היו נהירים לנו ולא היינו עורכים את הבדיקה, עדין אין כל מניעה מלגרשה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מלשון הסוגיא ביבמות (שם) ניתן להבין כי הצורך בבדיקת מסוגלותה של האישה לשמור גיטה או בירור יכולתה לשמור עצמה, הינו דווקא באשה שוטה. אולם במי שלא הוגדרה ככזו אין כל צורך בבירור, משום שאין מקום לחשוש שמא אינה עומדת בתנאים הנ"ל. נזכיר שוב את לשון הגמרא:

“א”ר יצחק: דבר תורה שוטה מתגרשת [...] ומה טעם אמרו אינה מגורשת? שלא ינהגו בה מנהג הפקר [...] לא צריכא, דיודעת לשמור גיטה ואינה יודעת לשמור עצמה, דבר תורה שוטה מתגרשת – דהא יודעת לשמור גיטה, ואמור רבנן לא ליפקא, שלא ינהגו בה מנהג הפקר.”

המתבונן יראה כי הסוגיה עוסקת בשוטה, ולגביה נאמר שצריך שתהא יודעת לשמור גיטה ועצמה. אולם במי שכלל אין ברור לנו שנחשבת כשוטה, מהיכא תיתי לחשוש שאינה יודעת לשמור גיטה ועצמה?!

כדברים האלה כתב הבית יוסף (סימן קיט) בשם רבינו שמחה, וז”ל:

“ורבינו שמחה משפירא כתב דלא מחזיקינן בחזקת שוטה לגרש עד שיראו בה סימני שטות המפורשים בפרק קמא דחגיגה (ג:) ובירושלמי דמסכת תרומות (פ”א ה”א), משמע עד שיראו בה כולם, ופליג קצת אגמרא דידן. ועיקר סימן זה המאבד מה שנותנין לו דומיא שטותא יתירתא חזא ביה דהוה משחרר עבדו (בבא בתרא קנה:), ובעוד שלא ראינו סימן זה אפילו בדיקה לא צריך והרי הוא בחזקת פיקח עכ”ל.”

מפורש בדבריו כי אין לחשוש לדין שוטה האמור בגירושין, דהיינו יודעת לשמור גיטה ועצמה, אלא אם יראו בה סימני שטות הרגילים, וכל עוד לא ראינו סימנים אלו, אין צורך בבדיקה.

ועיין בשו”ת מנחת יצחק (ח”ב סימן נו, ג – ד) שהאריך בביאור ענין זה והעלה:

“הרי מוכח דמקודם צריכה להיות לה דין שוטה, ואח”כ לדון על שמירת גיטה ועצמה [...] והיוצא לנו מזה דצריכים תרתי לריעותא, א’ שתהי’ לה דין שוטה, ושתהי’ בכלל אינה יכולה לשמור גיטה, או עכ”פ עצמה, דאם יכולה לשמור גיטה ועצמה, אז שוב אף שיש לה דין שוטה מגורשת אף מדרבנן.”

עיין שו”ת משנת רבי אהרן לגר”א קטלר (סימן נ”ו), באותו ענין, דדוקא בשוטה שאינה יודעת לשמור, אינה מתגרשת.

סברא נוספת להקל לגבי חשש גרירה, במי שלא הוחזקה כשוטה, מצינו בדברי ה”אור גדול” (סימן מא), שכתב:

“ונראה דהיכא דאינה שוטה ממש, דיש לה קידושין, אף היכא דאינה יכולה לשמור עצמה מתגרשת, דלא שייך גבה גרירה, דהא יכולה להתקדש תמיד ככל הנשים.”

נרחיב קמעא את היריעה. מצינו בגמרא בחגיגה (ג, ע”ב):

“תנו רבנן: איזהו שוטה? היוצא יחידי בלילה, והלן בבית הקברות והמקדש את כסותו.”

מפורסם בשם הגר”ח מבריסק ששלוש התופעות המוזכרות בגמרא הינן סימנים למחלות נפש. הלן בבית הקברות והיוצא יחידי בלילה מתארים חולה במרה שחורה, כלומר בדיכאון. והמקדש את כסותו הוא חולה במחלה הגורמת לו להשתולל ולהיעדר יכולת שליטה על מזגו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בפירוש הברייתא נחלקו האמוראים. רב הונא אמר שרק אם עושה את כל שלושת הדברים הללו הרי זה שוטה, ורבי יוחנן אמר שאפילו לעושה אחד מהם יש גדר של שוטה.

בהמשך מובאת ברייתא: "אי זהו שוטה – זה המאבד כל מה שנותנים לו". אומר על כך רב פפא, כי אילו שמע רב הונא את דברי הברייתא הזאת, היה חוזר בו מדעתו לגבי הברייתא הראשונה, משום ששמע מדבריה כי אף בדבר אחד מחזיקים אותו כשוטה.

וכתב הבית יוסף (חו"מ לה, ח) שקיימא לן להלכה כרבי יוחנן, עיי"ש (ועיין במה שהארכנו בגדרי שוטה במאמר בתחומין לג, עמ' 125), ואם כן די בסימן אחד כדי להחזיק אדם כשוטה.

ועיין בתשובת חתם סופר (ח"ד אבן העזר ב, סימן ב) שכתב לגבי אשה המתגרשת, שמאחר שכאשר יודעת לשמור גיטה, רק מדרבנן אינה מתגרשת, אזי כל עוד אין בה את כל שלושת הסימנים, או הסימן דשטותא יתרתא שמאבדת כל מה שנותנים לה, אין לה כלל דין שוטה, ואינה צריכה בדיקה, עיי"ש.

יוצא אפוא, שבנדו"ד בו לא זו בלבד שלא ראינו בה את כל שלושת הסימנים, אלא ספק אם אפילו אחד מהם יש בה, הרי זו יכולה לקבל גיטה, אף אם לא בדקוה אם יודעת לשמור גיטה. עם זאת, בשל הקושי הרב של ביה"ד לנהל שיחה עם האשה ולעמוד באופן ברור על רמת הבנתה, ובשל התפרצויות הבכי החרישי שפקדו אותה מפעם לפעם, שהעלו חשש לסוג מסוים של מרה שחורה (שאפשר שהיא העומדת בבסיס הנהגתו של היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות), בחן ביה"ד את מסוגלותה לשמור גיטה, וכפי שביארנו לעיל.

ח. מסקנה

האשה נמצאת כשירה לקבל גיטה, מאחר ולא מצינו בה סימני שוטה. בנוסף לכך, גם לו היה מקום לחשוש שיש בה סימני שוטה, הרי בדיקת ביה"ד העלתה שהיא יודעת לשמור גיטה, וגם אין לחשוש לכך שאינה יודעת לשמור עצמה.

ט. סיכום

א. מדין תורה השוטה מתגרשת, כשם שפקחת מתגרשת בעל כרחיה ואין צורך בדעתה, אלא שמצינו שלושה תנאים הנדרשים ממנה, שניים מהתורה ואחד מדרבנן: יודעת לשמור גיטה – נלמד מ"ונתן בידה" – מי שיש לה יד לגרש עצמה, יצתה זו שאין לה יד לגרש עצמה. משלחה ואינה חוזרת – נלמד מ"ושלחה מביתו". יודעת לשמור עצמה – מדרבנן, כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר (או חשש "גרירה", כלשון הירושלמי).

ב. הצורך ביודעת לשמור גיטה, אינו מצד ה"דעת" שבמעשה הגירושין, שהרי האישה מתגרשת אף שלא מדעתה, אלא מצד "ידה", דהיינו "גדרי הקנין" הנדרשים בקבלת הגט. כאשר האשה יודעת לשמור גיטה, כלומר יודעת להבחין – יש לה יד לענין קבלת גיטה, ואילו אם אינה יודעת לשמור גיטה – אין לה יד לענין קבלת גיטה.

ג. לפי גירסת רש"י והרא"ש (וכן דעת התוס', סד, ע"ב ד"ה כל), קטנה יכולה לקבל גיטה כאשר תגיע לעונת הפעוטות, דהיינו בגילאים שש עד שמונה, כל אחת לפי חריפותה. בשלב זה היא נחשבת כיודעת לשמור גיטה. לעומת זאת, לגירסת הרי"ף (וכן דעת הרשב"א, והרמב"ם לדעת הב"י) המקבלת אגוז ונוטלתו, צרור וזורקתו, נחשבת כמי שיודעת לשמור גיטה, אף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שטרם הגיעה לעונת הפעוטות. השולחן ערוך (קמא, ו) הביא את שתי השיטות הנ"ל, אך סתם כגירסת הרי"ף.

ד. מדברי המחבר משמע כי שיעור יודעת לשמור גיטה דגדולה זהה לשיעור יודעת לשמור גיטה דקטנה. אמנם לדעת רבינו שמחה, יש להקל יותר בשוטה שהגיע לכלל שנותיה מאשר בקטנה, ולהסתפק בהבחנה בין צרור לאגוז. לעומתו, הראב"ה סובר כי ראוי להחמיר יותר בשוטה מאשר בקטנה, מפני שקטנה תגיע בסופו של דבר לכלל דעת, משא"כ שוטה.

ה. בביאור הגדר של "צרור וזורקו אגוז ונוטלו", יש לדקדק האם יכולת ההבחנה הנדרשת, היא בין שני חפצים דומים, כ"צרור ואגוז", דהיינו אבן הדומה בצורתה באופן יחסי לאגוז (יתכן ומדובר אף ביכולת הבחנה דקה יותר, שלא להסתכל בקנקן אלא במה שבתוכו ולהבחין שלאגוז יש תוך, בניגוד לאבן), וכן הבחנה בין גט לשטר אחר. או שמא "צרור ואגוז" נאמרו לאו דוקא, אלא הכוונה ליכולת הבחנה בין חפץ שראוי לשומרו לבין חפץ שראוי להשליכו.

ו. מכל מקום, נמצאנו למדים מדברי הגמרא ש"יודעת לשמור גיטה", אינה יכולת שמירה פיזית, אלא יכולת הבחנה בין הגט לבין חפץ אחר. כתוצאה מיכולת הבחנה זו, היא מבינה שגט הוא חפץ שראוי לשומרו.

ז. כתב הט"ז כי איננו בקיאים בבדיקה אם האשה יודעת לשמור גיטה, ובשו"ת אחיעזר דחה דבריו, וכתב כי למה נאמר שאין אנו בקיאים בבדיקה זו, וציין שהט"ז יחיד בדבר הזה. מכל מקום גם לדעת הט"ז, נראה לחלק בין המוגדרת כשוטה, דאז קשה להבחין אם יודעת לשמור גיטה, לבין מי שכלל לא ראינו בה סימני שוטה.

ח. בנדון דידן נראה כי האשה עונה על הגדרת "יודעת לשמור גיטה", בין אם משמעותה הינה יכולת הבחנה בין צרור ואגוז, ובין אם משמעותה הינה הגעה ל"עונת הפעוטות", דהיינו הבנה במשא ומתן. לגבי ההבחנה בין צרור ואגוז, נוכחנו לראות בבירור כי למרות האשה לא ידעה להגדיר את האגוז בשמו, אך כאשר נשאלה אם יש לשומרו, ענתה בחיוב, בעוד שביחס לצרור אמרה כי יש לזורקו. גם מדבריהם של אביה ושל העובדת הזרה המטפלת בה למדנו כי ישנם חפצים אותם היא מבינה שיש לשמור.

יתירה מכך, גם אם נסבור כשיטות לפיהן יודעת לשמור גיטה היינו הבנה בטיב משא ומתן, עדיין נראה שהאשה כשירה לקבל גיטה, וכפי שעולה מדברי אביה אשר ציין בפנינו שכאשר נסעה לקניות ביחד עם העובדת הזרה, טענה בתו כי הכסף שנתן לה אינו מספיק בשביל צרכיה. מכל מקום, גם אם נאמר שעדיין אין בכך כדי להראות בבירור שהאשה יודעת בטיב מו"מ, כבר הבאנו לעיל את דעתו של רבינו שמחה, לפיה יש להקל יותר במי שהגיעה לכלל שנותיה מאשר בקטנה, ולהסתפק בהבחנה שבין צרור ואגוז.

ט. גדר נוסף שמצינו כתנאי לאפשרות לקבל גט, הוא "משלחה ואינה חוזרת", אמנם יש להעיר כי מכך שהפוסקים לא הזכירו את גדר "משלחה ואינה חוזרת" כתנאי בקבלת גיטה, אלא ציינו בעיקר את גדר "יודעת לשמור גיטה", משמע שהדברים חופפים, לפחות מצד רמת ההבנה. מכל מקום, במקום בו אנו רואים שמשלחה וחוזרת, הרי זה חסרון בגט מהתורה.

י. צריך ביאור מהו גדר משלחה ואינה חוזרת. האם הכוונה שכדי שמעשה הגירושין יחול יש צורך בהבנה של האישה במהות מעשה הגירושין, שעניינו ניתוק מבעלה. או שמא ה"משלחה ואינה חוזרת" בא להגדיר את מעשה השילוחין של הבעל, שיהיה מעשה בר תוקף של שילוח, אף אם אין הדבר נובע מהבנתה של המשולחת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נפקא מינה תהיה במי שאינה מסוגלת מסיבה צדדית לחזור לבעלה, כגון בנדו"ד שמוגבלותה הפיזית והמנטלית של האישה אינה מאפשרת לה לחזור לבעלה, גם לו היתה חפצה בכך. האם נחשב הדבר כמשלחה ואינה חוזרת, או שמא אין די בכך, וצריך לחקור האם יש לה הבנה במהות מעשה הגירושין.

יא. מלשון רש"י משמע שה"אינה חוזרת", צריך שיהיה מתוך הבנה של האישה במהות מעשה הגירושין, שכתב: "שמשלחה מביתו וחוזרת – שכן מנהג השוטים שאין בושין". כלומר: הבנתה של האישה במהות מעשה הגירושין, מביאה אותה לידי בושה המונעת אותה מלחזור אל מי שגירשה.

יב. נראה שהדברים תלויים במחלוקת בין רש"י לר"ת. לדעת רש"י, כל שאינה יכולה לשמור גיטה, אינה מתגרשת אף ע"י קבלת אביה. אמנם התוס' כתבו בשם ר"ת דכיון שיש לה אב הרי יש לה יד, ומתגרשת בקבלת אביה. ומחדשים התוס' שגם לטעם ד"משלחה ואינה חוזרת", מהני הא דיש לה אב, שהרי אביה שומרה מלחזור.

יג. לכאורה דעתם של התוס' היא ש"משלחה ואינה חוזרת" אינו דין בהבנתה של האישה במהות הגירושין, לכן גם אם אי חזרתה של האישה לבית גרושה נובעת מהתערבותו של גורם חיצוני, כגון אביה השומרה מלחזור, די בכך. אמנם לדעת רש"י, יש צורך בהבנה שלה במשמעות הגירושין.

יד. הלכה נוספת שניתן להאיר דרכה על גדר "משלחה ואינה חוזרת", נלמדת מהמשנה בגיטין, לפיה: "אמר לה כנסי שטר חוב זה, או שמצאתו מאחוריו, קוראה והרי הוא גיטה – אינו גט, עד שיאמר לה הא גיטיך. נתן בידה והיא ישנה, ניצורה, קוראה והרי הוא גיטה – אינו גט, עד שיאמר לה הא גיטיך". התוספות ביארו כי הצורך באמירת "הא גיטיך" נובע מדין "משלחה ואינה חוזרת", דהיינו שתדע שהיא מגורשת ולא תהא חוזרת. מורם מדבריהם כי גדר "משלחה ואינה חוזרת" מצריך הבנה של האישה במעשה הגירושין.

טו. אמנם יש שכתבו כי אמירת "הא גיטיך" אינה מצד הצורך בידיעת האישה, אלא שכאשר אומר לה כנסי שטר חוב זה, נראה הדבר שביטל את הנתינה שלא תהא כנתינת גט, לכן צריך שיאמר לה "הא גיטיך".

טז. מדבריהם של ראשונים אחרים עולה כי צריך גילוי דעת מהבעל שנותן את הגט לכריתות, אך אין צורך בידיעת האישה, אלא ידיעת העדים מספקת אף היא.

יז. פסק הרמ"א כי על האישה לדעת שנתגרשה בגט זה. הב"ש והגר"א נקטו כי דברי הרמ"א נכונים אליבא דהתוס', אך לא לדעת הרמב"ם. אמנם לדעת ערוך השולחן גם אליבא דהרמב"ם צריכה לדעת לכל הפחות לאחר זמן שקיבלה גט, כדי שלא תחזור אליו.

יח. בנדון דידן, אם נאמר כי ה"משלחה ואינה חוזרת" בא להגדיר את מעשה השילוחין של הבעל, שיהיה מעשה בר תוקף של שילוח, אף אם אין הדבר נובע מהבנתה של המשולחת, הרי שבמקרה העומד בפנינו, בו מוגבלותה הפיזית והמנטלית של האישה אינה מאפשרת לה לחזור לבעלה, שפיר קרינן בה "משלחה ואינה חוזרת". אמנם גם אם נאמר כי משמעות הדבר הוא הבנה של האשה במעשה השילוחין, הרי ביה"ד שאל וחקר את האשה כמה פעמים, וניכר היה שהבינה כי מעשה הגירושין יוצר פירוד בינה לבין בעלה, ועל כן עונה היא על הגדרת "משלחה ואינה חוזרת".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יט. תנאי נוסף מדרבנן כדי שהאשה תוכל לקבל גיטה, הוא שתהא יודעת לשמור עצמה, או כלשון הירושלמי: "גרירה". כתב רבינו שמחה, שאיננו בקיאים בבדיקת יכולתה לשמור עצמה, לעומתו, תרומת הדשן לא חשש שאיננו בקיאים באופן הבדיקה. מכל מקום, חשוב לציין כי גם רבינו שמחה עוסק במי שהחזקה כשוטה, ולכן אפשר שקשה לבדוקה, משא"כ בנדו"ד שלא החזקה לשוטה.

כ. מצינו שני אופנים בביאור התקנה, או מצד שלא ינהגו בה מנהג הפקר על ידי כך ששמו של בעלה נקרא עליה (עפ"י המגיד משנה פ"י מהל' גירושין הכ"ג, ועיין שו"ת פנים מאירות ח"א סימן ד), או מצד מזונותיה, שכאשר היא תחת בעלה הוא יפרנסנה, ולא תמציא עצמה לזנות לצורך פרנסתה (עפ"י דעת הראב"ד והרמ"ה).

בנדון דידן בו הבעל ניתק את הקשר עם אשתו לפני מספר שנים, וממילא אינו זנה ומפרנסה, אזי לא שייך הנימוק השני. גם הנימוק הראשון, אין לו שייכות לנדו"ד, בו מפאת מוגבלותה והטיפול הצמוד שהיא זוכה לו, אין כל חשש שמאן דהוא ינהג בה מנהג הפקר. וכן מצינו שכתבו הפוסקים דבמקום בו יש שמירה, כבית חולים וכדו', אין לחשוש לגרירה.

כא. מלשון הסוגיא ביבמות (שם) ניתן להבין כי הצורך בבדיקת מסוגלותה של האישה לשמור גיטה או ברור יכולתה לשמור עצמה, הינו דווקא באשה שוטה. אולם במי שלא הוגדרה ככזו אין כל צורך בבירור, משום שאין מקום לחשוש שמא אינה עומדת בתנאים הנ"ל.

כב. סברא נוספת להקל לגבי חשש גרירה, במי שלא החזקה כשוטה, מצינו בדברי ה"אור גדול", שכתב שהיכן שאינה שוטה ממש, דיש לה קידושין, אף היכא דאינה יכולה לשמור עצמה מתגרשת, דלא שייך גבה גרירה, דהא יכולה להתקדש תמיד ככל הנשים.

כג. בגמרא בחגיגה מצינו שלושה מאפיינים לשוטה: היוצא יחידי בלילה, הלך בבית הקברות והמקרע את כסותו. מפורסם בשם הגר"ח מבריסק ששלוש התופעות המוזכרות בגמרא הינן סימנים למחלות נפש. הלך בבית הקברות והיוצא יחידי בלילה מתארים חולה במרה שחורה, כלומר בדיכאון. והמקרע את כסותו הוא חולה במחלה הגורמת לו להשתולל ולהיעדר יכולת שליטה על מזגו.

כד. בפירוש הברייתא נחלקו האמוראים. רב הונא אמר שרק אם עושה את כל שלושת הדברים הללו הרי זה שוטה, ורבי יוחנן אמר שאפילו לעושה אחד מהם יש גדר של שוטה. בהמשך הגמרא (שם) מובאת ברייתא, לפיה: "אי זהו שוטה – זה המאבד כל מה שנותנים לו". אומר על כך רב פפא, כי אילו שמע רב הונא את דברי הברייתא הזאת, היה חוזר בו מדעתו לגבי הברייתא הראשונה, משום ששמע מדבריה כי אף בדבר אחד מחזיקים אותו כשוטה.

כה. כתב הבית יוסף שקיימא לן להלכה כרבי יוחנן, ואם כן די בסימן אחד כדי להחזיק אדם כשוטה. כתב החתם סופר לגבי אשה המתגרשת, שמאחר שכאשר יודעת לשמור גיטה, רק מדרבנן אינה מתגרשת, אזי כל עוד אין בה את כל שלושת הסימנים, או הסימן דשטותא יתירתא שמאבדת כל מה שנותנים לה, אין לה כלל דין שוטה, ואינה צריכה בדיקה.

כו. בנדו"ד בו לא זו בלבד שלא ראינו בה את כל שלושת הסימנים, אלא ספק אם אפילו אחד מהם יש בה, הרי זו יכולה לקבל גיטה, אף אם לא בדקוה אם יודעת לשמור גיטה. עם זאת, בשל הקושי הרב של ביה"ד לנהל שיחה עם האשה ולעמוד באופן ברור על רמת הבנתה, ובשל התפרצויות הבכי החרישי שפקדו אותה מפעם לפעם, שהעלו חשש לסוג מסוים של

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מרה שחורה (שאפשר שהיא העומדת בבסיס הנהגתו של היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות), בחן ביה"ד את מסוגלותה לשמור גיטה, וכפי שביארנו לעיל, ומצא אותה כראויה לקבל גיטה.

פסק הדין מותר לפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של בעלי-הדין.

ניתן ביום ב' בטבת התשע"ח (20.12.2017).

הרב אברהם צבי גאופטמן – דיין